

РОЗДІЛ 5 ПРАВО

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.2.16>

Заяць Ольга Степанівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-2872-5567

ЦІННІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

VALUE DETERMINANTS OF PROFESSIONAL ADVOCACY

Стаття присвячена дослідженню імплементації ціннісного підходу до права, зокрема обґрунтовані ціннісні детермінанти професійної адвокатської діяльності в межах сучасного наукового дискурсу. З'ясовано, що саме зв'язок аксіологічного підходу в методології юриспруденції з духовною інтерпретацією реальності, діяльності людей, з ідейним конструюванням (моделюванням) права і держави дозволяє подолати крайності юридичного позитивізму із властивим йому формально-догматичним підходом. Визначено, що для глибшого розуміння процесів правотворення особливе значення має усвідомлення значущості ролі цінностей у системі регуляції суспільства: цінності зумовлюють виникнення уявлень про ідеальні моделі соціальної взаємодії, у зв'язку з чим відносини, що втілюють ці ідеальні образи, є аксіологічно детермінованими. Зауважується, що і міжнародна, й українська практики розвитку правових механізмів регулювання суспільних відносин вказують на те, що концептуальні рішення лише тоді надійні орієнтири для позитивних змін, коли вони, по-перше, походять із тих надій і очікувань, із якими пов'язує більшість населення країни своє майбутнє. По-друге, коли вдається об'єднати зусилля держави та суспільства. Саме ці чинники є ключовими у справі розвитку методології та ідеології правового порядку в суспільстві, у справі розробки їх перспектив тощо. Наголошується на тому, що особистість і професійна діяльність адвокатів у ракурсі їх ціннісної та мотиваційної характеристик зрідка є предметом самостійного глибокого дослідження. Загалом ця тема фрагментарно висвітлюється в науковій юридичній літературі, що й зумовило актуальність наукової розвідки. У цьому контексті наголошується на тому, що професійна сфера діяльності адвоката відображає його найбільш важливі та стійкі характеристики у професійному просторі, з-поміж яких і цінності, і мотиви практичної діяльності, і, зрештою, кар'єрні устремління.

Ключові слова: цінності, детермінанти, адвокат, адвокатська діяльність, особистість, суспільство, держава, право.

The article is devoted to the study of the implementation of the value approach to law, in particular, the substantiated value determinants of professional advocacy within the modern scientific discourse. It was found that the connection of the axiological approach in the methodology of jurisprudence with the spiritual interpretation of reality, human activity, with the ideological construction (modeling) of law and the state allows to overcome the extremes of legal positivism with its inherent formal-dogmatic approach. It is determined that for a deeper understanding of law-making processes it is especially important to understand the importance of the role of values in the system of society regulation: values give rise to ideas about ideal models of social interaction. It is noted that both international and Ukrainian practices of developing legal mechanisms for regulating public relations indicate that conceptual solutions are only reliable guidelines for positive change, when they, first, come from the hopes and expectations associated with the majority. The population of the country has its own future. Secondly, when it is possible to unite the efforts of the state and society. These factors are key in the development of methodology and ideology of the legal order in society, in the development of their prospects and so on. Therefore, it is emphasized that the personality and professional activity of lawyers in the perspective of their value and motivational characteristics are rarely the subject of in-depth research. In general, this topic is covered in fragments in the scientific legal literature, which has led to the relevance of scientific intelligence. In this context, it is emphasized that the professional sphere of a lawyer reflects his most important and stable characteristics in the professional space, including the values and motives of practical activity, and, ultimately, career aspirations.

Key words: values, determinants, lawyer, advocacy, personality, society, state, law.

Сьогодні достатньою мірою актуалізується використання ціннісного підходу до права, причому не лише у філософсько-правових дослідженнях, а й у галузевих юридичних науках, що зумовлено універсальними суспільними процесами, які відбуваються у сучасному світі, такими як: глобалізація і регіоналізація, новий темп сучасного життя, що диктує зовсім інший тип людської взаємодії, зміна ролі великих для XX століття ідеологій, а також суперечність соціальних інтересів і постійно підвищена соціальна диференціація [11]. Глобалізоване суспільство має принципово нові засоби комунікації, що дозволяють по-іншому використовувати простір і час. Держава, яка переважала у громадській взаємодії у XX ст., змінюється під впливом універсальної взаємодії, взаємопроникнення культур, становлення транснаціональних корпорацій, наднаціональних утворень, особливим становищем індивіда у світі тощо. «Процес глобалізації інтенсифікує процес діалогу правових культур, активізує пошук у напрямку більш широкого використання аксіологічного підходу в методології юриспруденції, вихід на нові грані філософсько-правового пізнання» [8, с. 1]; реалізація аксіологічного підходу дозволяє зрозуміти, наскільки правовідносини, утверджені у суспільстві, залежать від ціннісної складової частини, на якій вони вибудовуються [5].

Аналіз методологічних досліджень дає можливість простежити зв'язок повноти використання певного методологічного підходу з конкретним типом праворозуміння. Акценти на ціннісному підході до права притаманні насамперед природно-правовій школі права, у рамках якої розроблено різні ціннісні концепції. Водночас аксіологічний підхід традиційно використовується у порівняльному правознавстві. Зрештою, саме типологія правових сімей дозволяє яскраво проілюструвати культурно-ціннісну зумовленість права.

Нині інтерес до проблем аксіології викликаний подіями, що відбулися на зламі століть, які призвели до трансформації суспільної свідомості, зміни ціннісної парадигми мислення, нового позиціонування людини у тріаді «людина – суспільство – держава», насамперед на пострадянському просторі, переосмисленням пріоритетів суспільного розвитку.

Загалом слід констатувати, що труднощі, які впливають із особливостей пізнання права у «ціннісному руслі», коли використовують категоріальний апарат, розроблений у рамках філософії, вимагають філософського досвіду пізнання, проникнення у сутність філософської думки [1, с. 199–200]. Філософи права справедливо

звертають увагу на те, що «залежно від типу суспільства ієрархія соціальних цінностей має варіативний характер, оскільки структура самого суспільства зумовлює їх різну вагу» [2, с. 19].

У вітчизняному правознавстві пріоритет отримує саме етатистський підхід, а тому у дослідженні права і різних його вимірів за наявності різноманітності правових явищ все ж таки переважає погляд на правову норму як на «відкрите» та сформульоване законотворцем правило поведінки, відзначаючи ключову роль держави у процесі правотворення. Аксіологічний підхід поглиблює розуміння сучасних процесів у сфері формування права, уможлиблює усвідомлення аксіологічної складової частини права, її значення для утвердження стабільності суспільства, суспільної рівноваги, відтворення соціальної системи.

Утім, пізнавальний потенціал аксіологічного підходу до права і правотворення для усіх держав пострадянського простору, в т. ч. й для України, виражається у подоланні вузькості нормативізму й етатизму, одностороннього підходу до права, що полягав у визначальній зумовленості процесів правогенезу державною волею. Виникає ситуація, коли на роль права претендує будь-яка система санкціонованих державною владою норм, а на роль держави – будь-яке організоване співтовариство, що потребує легітимації і практикує організоване насильство [9, с. 23–27]. Таким чином, ціннісний підхід до права дає можливість виключити визначення зазначеного стану суспільства як правового, до того ж саме ціннісний вимір права важливий не лише у «крайніх випадках», коли соціальна організація суспільства, підкоряючись ідеології, яку засудило людство (расизму, фашизму та ін.), виходить за будь-які рамки права, а й при визначенні пріоритетів суспільного життя, включаючи правову сферу загалом.

Загалом специфіка змісту цінностей і складність його прояву полягає у тому, що цінності у різних суспільствах відображають зазвичай глибокі внутрішньо-національні та ментально-зумовлені цивілізаційні відмінності. У науковій літературі це явище отримало назву «цивілізаційного плюралізму» [4, с. 12–28]. Для прикладу, порівняльний аналіз свідчить про те, що європейські цінності багато в чому відрізняються, а то й подекуди перечать цінностям мусульманського світу. Ліберальні європейські цінності низки держав і регіонів не приживаються достатньою мірою, незважаючи на таке унікальне досягнення суспільного розвитку, як універсальна система прав і свобод людини, хоча процес асиміляції культур відбувається вже протягом століть. Скажімо, у Китаї інакомислення

карається десятирічними термінами ув'язнення, ісламський фундаменталізм замість прав і свобод декларує гоніння за релігійними та національними ознаками, європейському індивідуалізму перечить колективізм Близького і Середнього Сходу та ін. «Кожному типу цивілізації притаманні певні доміанти духовності, що наділяють певною специфікою усі сфери людського життя, у т. ч. і сферу права» [8, с. 15–16].

Утім, саме зв'язок аксіологічного підходу в методології юриспруденції з духовною інтерпретацією реальності, діяльності людей, з ідейним конструюванням (моделюванням) права та держави дозволяє подолати крайності юридичного позитивізму із властивим йому формально-догматичним підходом.

Процеси правотворення є насамперед соціальними процесами з безліччю компонентів, де різноманітність соціальних зв'язків зводиться до єдиного знаменника, яким є право. Дослідження аксіологічного підходу до пізнання правотворення вимагає використання знань різних наукових дисциплін, інтеграції наукової проблематики, різних наукових підходів, які обґрунтовуються, знову ж таки, в межах окремих галузей гуманітарного знання. Необхідно співвідносити відмінності у трактуванні понять і категорій, постійно брати до уваги множинність і дискусійність сформованих підходів, велику кількість теоретичного матеріалу тощо.

Сучасні світові процеси, що характеризуються уніфікацією усіх сфер суспільного життя, своєрідною культурною «агресією», радикальним технологічним проривом на зламі ХХ – початку ХХІ ст., який зламав усталені протягом століть життєві підвалини, систему колишніх світоглядних координат, дозволяють по-новому усвідомити ціннісну складову частину існування права, обґрунтувати аксіологічні характеристики правоосвітніх процесів. Аксіологічний підхід до методології юриспруденції як системи взаємопов'язаних концептуальних ідей і вихідних положень дозволяє розглянути правотворчий процес як частину загального процесу духовно-практичного освоєння дійсності, виходячи з положення про те, що цінності конкретного суспільства визначають найвищий рівень його соціальної регуляції та консолідації.

Для глибшого розуміння процесів правотворення особливе значення має усвідомлення значущості ролі цінностей у системі регуляції суспільства: цінності зумовлюють виникнення уявлень про ідеальні моделі соціальної взаємодії, тож відносини, що втілюють ці ідеальні образи, є аксіологічно детермінованими. Зрештою, характеристики

та властивості цього феномену (цінність) багато в чому є дискусійними, проте дослідження ціннісного феномену в аспекті соціального регулювання дозволяє по-новому аргументувати окремі з них.

Цінність втілює гуманістичні начала, оскільки оцінка явищ матеріальної та духовної сфери, а також оцінка властивостей буття без людини є неможливою. Незважаючи на конкретно-історичний характер, цінності одночасно імплементують загальні універсальні значення, що й зумовлює їх об'єктивний характер.

Безперечно, ціннісними орієнтаціями характеризуються не лише соціальні групи, а й люди. На їх основі відбувається розрізнення важливого і неважливого, значущого і незначного, оправданого та неоправданого, морально виваженого та ні. Сукупність сталих ціннісних орієнтацій утворює своєрідну вісь свідомості, наявність якої забезпечує стійкість особистості, усталеність тієї лінії поведінки, якої дотримується людина або ж група людей. Силою цього ціннісні орієнтації є найважливішим регулятивним фактором мотивації особистості. Вони ж, у свою чергою, імплементуються у моральні переконання [10].

Звертаючись до питання правових цінностей як системи надання переваг у сфері правового порядку, необхідно насамперед виокремити загальні властивості ціннісних систем. Для «ціннісного світу» це такі якості, як: ієрархічність їх співвідношення (пірамідальний характер); бінарність ціннісних модальностей (завжди є полярні цінності: справедливе – несправедливе, добро – зло та ін.), існує заборона на інверсію ціннісних полюсів, супідрядність позитивних і негативних ціннісних рядів, практична спрямованість «світу цінностей» [6, с. 108–110].

Власне кажучи, сучасний правовий порядок – це спосіб буття права у соціальному просторі, у якому сукупність його об'єктивних проявів і суб'єктивних форм вираження забезпечує домінування юридичних норм і принципів у процесах функціонування і розвитку суспільства й держави. У сучасному суспільстві на правовий порядок особливо сильно та радикально впливають процеси глобалізації. Соціальна реальність ХХІ ст. є такою, що поряд і водночас із єдиним економічним простором активно запроваджуються в життя і норми міжнародного права. Необхідно враховувати тенденції динаміки міжнародного права й інкорпорувати їх у практичну діяльність органів правопорядку України. Це передусім стосується низки напрямів діяльності та ціннісних установок, до яких слід віднести: переорієнтацію органів правопорядку (зміна акцентів: із «боротьби

зі злочинністю» на «захист прав і свобод громадян»), доступність контролю за діяльністю правоохоронних органів із боку громадян (громадський контроль як норма) та ін.

Як світова, так і українська практики розвитку правових механізмів регулювання суспільних відносин підтверджують, що концептуальні рішення лише тоді є надійними орієнтирами для позитивних змін, коли вони, по-перше, виходять із тих надій і очікувань, із якими пов'язує більшість населення країни своє майбутнє, а, по-друге, коли вдається об'єднати зусилля держави та суспільства. Саме ці чинники є ключовими у напрямі розвитку методології та ідеології правового порядку в суспільстві, у напрямі розробки їх перспективної площини формування й оптимізації.

Якщо мати на увазі саме корінні інтереси розвитку правової системи, то необхідно усвідомити, що громадяни мають потребу у захисті від злочинних посягань, а співробітники правоохоронних органів – у реалізації інтересів особистісного розвитку.

Зрештою, лише та людина, котрі розвивається і «зростає» у своїй діяльності, позитивно налаштована щодо захисту прав та інтересів інших людей, хто потребує її підтримки та захисту. Поза цим важко уявити собі шляхи подолання кризи у відносинах правоохоронних органів і населення, а також розвиток системи права загалом, приріст її можливостей тощо.

За умов формування правової та соціальної держави в Україні важливого значення набуває вивчення особистої та професійної спрямованості юристів, загальною метою діяльності яких є забезпечення законності та правопорядку. Серед членів юридичної спільноти особливе місце займають адвокати, оскільки їхня діяльність є специфічною, адже покликання адвоката передовсім полягає у захисті прав громадян та організацій, що впливає на закономірності та механізми його психічних проявів.

Особистість і професійна діяльність адвокатів у ключі їх ціннісної та мотиваційної характеристик зрідка є предметом самостійного глибокого дослідження. У загальному вигляді ця тема фрагментарно висвітлюється у науковій юридичній літературі.

З одного боку, адвокати характеризуються типовими для юристів психологічними особливостями, що формують загальний професійний клас людей (саме тому для психологічного вивчення особистості та професійної діяльності адвокатів цікавими є дослідження, присвячені вивченню студентів юридичних вишів і представників різних юридичних професій). З іншого

боку, специфічні завдання і методи діяльності, притаманні професії адвоката, що зумовлюються наявністю їх психологічних особливостей, відрізняють адвокатів від інших юристів (слідчих, прокурорів, суддів та ін.), а тому до вивчення особистості та професійної діяльності адвокатів необхідно підходити диференційовано, з урахуванням відмінних сторін професії.

У своїй статті я опираюся на тезу, відповідно до якої професійна діяльність адвоката відображає його найбільш важливі та стійкі характеристики у професійному просторі, такі як цінності та мотиви професійної діяльності, кар'єрні устремління, акмерозвиток. До того ж цінності є найважливішим компонентом структури професійної діяльності адвоката, адже регулюють його поведінку, організують діяльність і життя загалом [7, с. 53–54]. Саме тому з усього розмаїття можливостей емпіричних методів визначення професійної спрямованості слід на перший план поставити ті, що дозволяють вивчити ціннісні та мотиваційні компоненти життя особистості адвоката.

Вивчаючи особистість адвоката крізь призму аксіології, ми аналізуємо ціннісні та мотиваційні компоненти структури його професійної діяльності. Доцільно визнати наявність взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та мотиваційними спонуканнями у структурі професійної діяльності адвокатів, зокрема, припускаю, що прагнення до свободи й автономності у професійній діяльності позитивно корелюється із прагненням до самостійності, а меркантильні орієнтації пов'язані передовсім із гедоністичними цінностями.

Серед цінностей які вкрай є важливими для адвокатів на рівні нормативних ідеалів, виступають їх досягнення, гедонізм і самостійність, а на рівні індивідуальних пріоритетів – самостійність, доброта та безпека. Серед провідних життєвих принципів адвокатів можна виділити, зокрема, й такі: соціальні стандарти, відповідно до цього вони прагнуть бути успішними та максимально фаховими, бути задоволеними від життя і професійної діяльності, творчо розвиватися, віддаватися дослідницькій активності та самостійності мислення у прийнятті рішень і виборі способів тієї чи іншої дії. Пріоритет і ціннісна орієнтація у реальній поведінці адвокатів належить не лише і не стільки самостійності й автономії, скільки збереженню та підвищенню добробуту людей, прагненню до створення безпечного простору і стабільності у житті, міжособистісних і соціальних відносинах.

Підсумовуючи, слід відзначити, що, на мое переконання, в адвокатів нормативні ідеали самостійності, творчої та дослідницької активності

поєднуються з орієнтаціями на вільний прояв своїх устремлень у професійному полі діяльності та досягнення результату всупереч різним перешкодам. У більшості адвокатів задоволення від життя і насолода ним співвідносяться з умінням впливати на інших і керувати життєвими обставинами, а особистий успіх залежить від результативності діяльності. Водночас їм видається, що прояви комфортності та добрі відносини з людьми можуть негативно позначитися на їх матеріальному добробуті.

На рівні індивідуальних пріоритетів в адвокатів виявляються позитивні взаємозв'язки між цінністю стимуляції й установкою на результат, цінністю досягнень і егоїзмом, цінністю самостійності та кар'єрними орієнтаціями на виклик та інтеграцію стилів життя, цінністю безпеки і кар'єрною орієнтацією на стабільність роботи; негативні кореляції між орієнтаціями на добробут і гроші. Відповідно до цього у конкретних вчинках адвокатів простежується прагнення до новизни та дуже сильне бажання бути результативними, досягнення й успіх стають можливими завдяки центруванню на собі та власних потребах, самостійність дій вони поєднують з умінням вирішу-

вати нерозв'язані проблеми і вигравати, зберігаючи гармонію між особистим життям і кар'єрою. Забезпечення безпеки, збереження і захист свого особистого, професійного і соціального простору пов'язані в адвокатів із наявністю стабільної та надійної роботи. Більшість адвокатів вважає, що прояв доброти та прагнення до високого рівня заробітку є антагоністичними.

Таким чином, у структурі професійної діяльності адвокатів основними ідеальними цінностями постають досягнення й особистий успіх, гедоністичне ставлення до життя і самостійність мислення, дій, життєвих і професійних виборів. Як реалістичні ціннісні пріоритети виступають самостійність, добрі відносини та безпека. Серед значущих мотиваційних компонентів слід виокремити орієнтацію на свободу й автономію, альтруїзм, гармонію у різних сферах життєвого простору, результативність і стабільність роботи.

Свобода, автономність і самостійність у професійній діяльності адвоката утворюють ціннісно-мотиваційну компоненту, що дає спрямованість іншим проявам особистості у професії, наприклад, прагненню до досягнень, стабільності та безпеки, результативності праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бліхар В.С. Ієрархія цінностей як життєво значима засада формування особистості. *Військово-науковий вісник*. 2010. Вип. 13. С. 198–207.
2. Гришук О.В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ : ВАІТЕ, 2019. 416 с.
3. Гусейнов А.И. Проблема ценностей в праве. *Право и политика*. 2007. № 7. С. 14–22.
4. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.
5. Методологія в праві : монографія / за заг. ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 658 с.
6. Мазур М.Р. Психологічні особливості адвокатської діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. № 27. С. 106–109.
7. Пухарева Т.С. Соціально-психологічна установки і цінності в контексті професійного розвитку юристів. *Прикладна юридична психологія*. 2016. № 1. С. 53–61.
8. Фальковський А.О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 ; Одес. юрид. акад. Одеса, 2011. 17 с.
9. *Філософія права* : підручник / за ред. О.Г. Данильяна. Харків : Право, 2009. 208 с.
10. Pal Arjun. Philosophy and the Morality of Lawyers: Can a Lawyer be a Good Person? 2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3484918>. DOI:10.13140/RG.2.2.11203.25129.
11. Vega Jesús. Legal philosophy as practical philosophy. *Revus*. 2018. Vol. 34. doi.org/10.4000/revus.3859.